

РЕЦЕНЗІЇ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ НАЦІЇ : ІСТОРИЧНА ДОЛЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА

Рецензія на монографію Глушко Тетяни «Економічна теорія нації : соціально-філософський контекст». – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 299 с.

Глобалізаційні тенденції сучасності, поряд з прогресивними здобутками, породили й низку проблем, передусім проблему формування ефективних економічних стратегій сучасних націй, розвиток яких характеризується світоглядною опозиційністю глобального та національного. Тому нагальним завданням вітчизняної соціогуманітаристики є переосмислення феномену нації як суб'єкта глобалізаційних процесів, обґрунтування економічної теорії нації як основи формування довгострокової стратегії розвитку суспільства в добу глобалізації.

У цьому контексті значний інтерес представляє монографія Т. П. Глушко «Економічна теорія нації : соціально-філософський контекст» (Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 299 с.). Із закінченням модерної епохи, зазначає науковець, «нація як феномен не зникає, вона трансформується, набуваючи додаткових якостей та рис. Більше того, історичний досвід засвідчує, що суспільство не може ефективно інтегруватись в економічні та політичні процеси глобалізованого світу без попередньої реалізації потенціалу національної економіки» (с. 4).

Тема монографічного дослідження Т. Глушко особливо актуальна для України в силу її запізненого націєтворення, необхідності вирішення тих завдань, які сучасними розвиненими націями вже розв'язані в минулому, котрі пройшли етап становлення та впровадження у суспільне життя цінностей економічного націоналізму. Україна сьогодні перебуває у стані формування новітніх вимірів економічного життєсвіту і національної економічної самосвідомості як інноваційних формоутворень та новітніх смислових рівнів соціально-економічної самоорганізації.

Незважаючи на важливість економічних чинників для ефективного розвитку соціуму, питання системного дослідження феномену економічної нації у філософії все ще залишається відкритим. На тлі спектру теорій нації: історичної (Г. Гегель), політичної (Г. Гроцій), етнічної (М. Новак, Е. Сміт), культурологічної (К. Реннер), психологічної (О. Бауер), економічна теорія нації (Ф. Ліст) залишається найменш дослідженою та систематизованою складовою сучасного філософського дискурсу. Така ситуація, слушно зазначає дослідниця, не сприяє цілісному осмисленню важливих вимірів економічного націоналізму, особливо в умовах сучасних пострадянських країн, котрі все ще перебувають у стані пошуку власної національної ідентичності в умовах глобалізації.

Монографія Т. Глушко є чи не першою спробою міждисциплінарного теоретичного аналізу економічної нації як самостійного напрямку досліджень.

Цілковито виправдано, що науковець зосередилась не лише на тих роботах, що стосуються аналізованої проблеми безпосередньо, а й звернула увагу на ту джерельну базу, котра, хоча й побіжно торкається досліджуваної теми, але сприяла її теоретичному осмисленню. На основі опрацювання наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (а це 412 позицій, з них – 58 іноземною мовою) Т. Глушко здійснила соціально-філософський аналіз економічної теорії нації, розкрила евристичний потенціал концепту «економічна нація» у межах інтегративної парадигми, запропонувала авторське бачення основних структурних напрямів формування економічної теорії нації як цілісного феномену і як основи довгострокової стратегії розвитку.

Т. Глушко правомірно зазначає, що пріоритетна увага до феномену економічної глобалізації перевершує будь-які спроби формування локально орієнтованих соціально-філософських концепцій чи теорій. Дослідниця підкреслює односторонність такого підходу до вивчення економічних проблем сьогодення, оскільки він не сприяє осмисленню взаємозв'язку глобального та локального у розвитку соціальних систем. У зв'язку з цим глобальний та національний вектори соціально-економічного мислення постають як своєрідна бінарна опозиція, яка відсилає нас до ідеї протиставлення їхньої ролі у розвитку сучасних суспільств. Тоді як соціальна практика останніх десятиліть засвідчує принципово інший характер такої взаємодії.

Глобалізаційні процеси поглиблюють й проблему самоідентичності націй. Тому ідея позиціонування національної ідентичності суспільств на рівні економічних чинників та процесів є досить продуктивною і, разом з тим, новаторською для сучасного соціально-філософського дискурсу. Науковець обґрунтовує, що нація в економічному контексті має виявляти себе на рівні колективного економічного духу та продуктивного економічного міфу, а отже, й інтегруючої економічної ідеї для суспільства (с. 48-49). Саме такий підхід дозволяє позиціонувати націю як громадсько-духовну господарську єдність. Доробком дослідниці є й розгляд інновативності нації як основного ресурсу економічного прориву в умовах кризової цивілізації, креативної економіки як альтернативи фінансизму, а також економічного солідаризму як визначального принципу прогресивного розвитку нації.

Аналіз наративів економічного націоналізму в контексті сучасних глобалізаційних процесів дозволив Т. Глушко позиціонувати теорію економічної нації як продуктивну стратегію суспільного розвитку, що і є наріжною тезою рецензованого дослідження. Зважаючи на те, що сучасна епоха вимагає не відтворення попереднього соціально-економічного досвіду та знань, властивих іншим економічним культурам, а креативного підходу до вирішення соціально-економічних проблем, то прагнення до господарської ефективності нації передбачає формування інноваційної програми соціально-економічного проекту сучасної української нації (с. 231-232).

Т. Глушко констатує, що своєрідний соціально-економічний конформізм, який досить поширений в сучасному українському суспільстві, суттєво зменшує потенціал національно орієнтованого економічного світогляду. Тому у монографії цілком виправдано увага зосереджується саме на змістовних аспектах економічного націоналізму як теоретичної та методологічної основи формування економічної теорії української нації. Авторська позиція щодо

вихідних параметрів трансформації українського суспільства у контексті запропонованої теорії нації достатньо є аргументованою, особливо зважаючи на специфіку соціально-економічних умов, в яких опинилось сучасна Україна.

Заслуговує на увагу й методологічна стратегія Т. Глушко, яка охоплює не лише діалектичний підхід до аналізу глобального та національного векторів економічного поступу, а й такі важливі методологічні підходи до вивчення феномену економічної нації, як деконструктивізм, феноменологічний аналіз економічної свідомості та системний підхід до аналізу економічних чинників націєтворення. Дослідниця виокремлює інновативний тип економічного мислення як основу формування креативних стратегій соціального розвитку, принципи економічного солідаризму, яких так не вистачає сучасному українському суспільству, а також освітні програми у галузі філософії економіки як основи трансформації економічного мислення еліти. Позитивним є застосування міждисциплінарного підходу в дослідженні економічної теорії нації, використання сучасних досягнень філософії, економічної науки, політології, соціології та ін. Синергійне поєднання теоретичного й методологічного потенціалу зазначених наук створило евристичне поле для конституювання системного підходу до вивчення феномену економічної нації.

Монографія складається із п'яти розділів, кожен з яких стосується певного аспекту проблеми. Не вдаючись до детального аналізу змісту роботи, окреслимо тезово лише ті ідеї, які, на нашу думку, є найбільш цікавими й продуктивними в евристичному плані. Так, у першому розділі «Економічний націоналізм як теоретична основа становлення ідеї економічної нації» (с. 8–50) Т. Глушко акцентує увагу на осмисленні ідейних витоків економічної теорії нації, джерел її становлення та концептуального вдосконалення. Полемізуючи й розвиваючи думки дослідників, вона запропонувала інтегративний напрям аналізу економічних процесів крізь призму поняття «економічна нація». Для аналізу соціально-практичних потенціалів економічної теорії нації залучено насамперед роботи основоположників економічного націоналізму – Ф. Ліста, С. Вітте, Д. Менделєєва, а також праці К. Маркса, Е. Гелнера, Д. Леві-Фора, М. Манна, Т. Нейрна, Р. Райха, Д. Франка. Особливу увагу звернено на економічні контексти розвитку вітчизняної філософської традиції та сучасних світових розвідок, результативні виміри котрих далеко не завжди враховуються на рівні соціальних практик сучасної України.

Обґрунтовуючи важливу організаційну роль економічного інтересу для формування та успішного розвитку такого соціального феномену, яким є нація (с. 44–45), Т. Глушко подає авторську дефініцію економічної нації як такої спільноти людей, що здатна до формування політичних та економічних інститутів, придатних для забезпечення засобів ефективної реалізації унікальної, інновативної стратегії економічного зростання в умовах соціальних викликів будь-якої складності (с. 157–165). Основним критерієм економічних націй сучасності визначено ефективність відповідей на соціально-економічні виклики в умовах глобальної фінансової кризи, а формування інституційних основ економічних інновацій стає наріжним чинником економічного успіху націй у процесі входження в еру цифрової економіки, що стрімко розвивається й у

перспективі може кардинально змінити способи осмислення економічної реальності. Науковець висновує, що модель «економічної нації» може постати тільки як продукт економічної самосвідомості суспільства, адже відповідні ейдоси конститууються спільнотами, які не лише інтерналізують смисли економічної культури, а й демонструють якісні показники у вимірі екстерналізації соціально-економічного досвіду.

Констатуючи важливість економічних чинників для ефективного розвитку соціуму, Т. Глушко обґрунтовує, що в умовах глобалізації саме економічні чинники набувають особливого стратегічного значення, внаслідок чого звичні геополітичні імперативи поступаються місцем геоекономічним, а найбільш соціально ефективними стають країни з чітко вираженою національною настановою в економіці.

У другому розділі «Економічна теорія нації як актуальна складова сучасного філософського дискурсу» Т. Глушко охарактеризувала функціональну специфіку провідних ідей та теорій сучасної глобальної економіки, а також їх вплив на національні економічні системи за умови соціального конформізму останніх (с. 51–97). Запропонувавши авторську інтерпретацію одного з принципів економічного націоналізму Ф. Ліста – протекціонізму, Т. Глушко аргументує, що в сучасних умовах цей класичний принцип втрачає доцільність прямого впровадження, хоча його ідея як основа реалізації економічних інтересів нації і як альтернатива економічному конформізму, залишається актуальною.

Констатовано, що нині в осмисленні економічної теорії нації дедалі більшого значення набуває глокалізаційний підхід, який передбачає діалектичну взаємозумовленість глобального і локального аспектів в осмисленні економічних стратегій сучасних суспільств та демонструє, що локальне та глобальне не суперечать одне одному. Науковець доводить, що найбільш адекватною відповіддю на виклики сучасної цивілізації є поглиблення національних економічних особливостей суспільств у напрямі розвитку унікальних геоекономічних стратегій.

У третьому розділі «Економічні міфи та симулякри Постмодерну: неолібералізм та феномен "фінансової цивілізації"» (с. 98-156) здійснено аксіологічний аналіз економічної ідеології неолібералізму та сконституйованих нею економічних міфів. Дослідниця визначає, що економічний міф є такою формою економічного світогляду, яка відображає реальність у вигляді економічної вигадки і, відповідно, не є адекватним її відображенням. Доведено, що як і соціальна міфологія, економічні міфи можуть виконувати як сприятливі для розвитку економічної системи функції, так і деструктивні.

Т. Глушко детально розглянула найпоширеніші міфи неолібералізму, зокрема, віру у продуктивність фінансово орієнтованої економічної системи, який породжує своєрідний віртуальний світ економічного фінансизму, абсолютизація інформаційної складової економічних процесів, винесення реального виробничого сектора у країни третього світу. Відтак економічна система суспільства значною мірою втрачає здатність до розвитку, а система економічних міфів може трансформуватись у систему економічних симулякрів. Авторка констатує, що якщо економічні міфи є амбівалентними, то симулякри,

продукуючи віртуальну економічну реальність, відриваються від об'єктивного змісту економічних процесів, а тому зумовлюють здебільшого негативний резонанс. Наголошено, що абсолютизація стратегій монетаризму та позиціонування фінансів як субстанційної основи економічних процесів, сприяє втраті цілісного бачення економічних процесів та спричиняє закономірні симуляційні наслідки у соціально-економічній практиці.

Дослідницею доведено, що вкорінення інтернаціональної економічної міфології на рівні окремих суспільств є менш конструктивним, ніж впровадження національно орієнтованих економічних міфологій, оскільки як на рівні окремих держав, так і на рівні глобальних процесів відбувається своєрідна деформація її онтологічного статусу. Т. Глушко аргументує, що у процесі визначення принципів національної економічної стратегії варто зважати на баланс національного і глобального в економічній свідомості суспільства.

Розглядаючи проблему економічної ідеології неолібералізму як такої, що підлягає переосмисленню та суттєвим трансформаціям з акцентом на впровадження у структуру економічних смислів національно орієнтованих аксіологічних настанов, дослідниця застерігає, що відмова від неоліберальних принципів в економіці може спричинити своєрідний ідеологічний вакуум та ускладнити ситуацію у сфері соціально-економічного розвитку, особливо в умовах ще не сформованої альтернативи. Тому, на її думку, перехід від однієї аксіологічної парадигми в економічному мисленні суспільства до іншої потребує ретельного обґрунтування.

На особливу увагу заслуговує четвертий розділ «Інновативність як аксіологічна парадигма ефективного поступу економічної нації та її онтологічний базис», у якому Т. Глушко розглянула основні напрями трансформації економічного мислення націй, що розвиваються, з метою конституювання конструктивних економічних міфів та розвитку продуктивних інтенцій економічної свідомості (с. 157–214).

Розмежовуючи інновативний стиль мислення та соціальні інновації як його практичні наслідки, Т. Глушко обґрунтовує доцільність розгляду інновативності як системного явища життєвіття нації, котре функціонує як своєрідний світоглядний орієнтир суспільного поступу. Інновативність, як закріплений на рівні соціального характеру стиль мислення, не може бути притаманною суспільству *a priori*, це завжди продукт виховання й освіти. Авторка наголошує, що в умовах економічних криз – як глобальних, так і національних – свідомо трансформація соціального характеру у напрямі формування інновативного творчого соціального характеру стає надзвичайно важливою.

Інновативний стиль мислення, на думку дослідниці, є одним із визначальних ресурсів подолання відсталості менш розвинених від більш розвинених економічних націй. Глобальна економічна криза поставила нації перед викликами, котрі вимагають максимально креативних відповідей, які не можуть бути звичайною комбінацією вже існуючих у сучасному континуумі ідей. Економічне зростання, успішний соціально-економічний розвиток потребують максимального залучення інтелектуального капіталу нації та формування цінностей, котрі виявлятимуться на рівні соціальної ідентичності

громадян і характеризуватимуть національні особливості економічних систем. Саме тому, на думку дослідниці, трансформація домінуючої в українському суспільстві економічної аксіології має відбуватися не стільки у напрямі запозичення західних стандартів, що вже відходять у минуле, скільки у напрямі становлення інновативних підходів до організації соціальних процесів, синтезу національного та глобального векторів економічного поступу.

У цьому ж розділі дослідниця проаналізувала аксіологічний потенціал такого напрямку досліджень як креативна економіка, основним завданням якої є створення нових, відповідних інформаційній добі, форм суспільного буття та притаманних їм суспільних зв'язків. Для ефективної реалізації моделі економічної нації важливим є формування креативної стратегії економічного поступу, яка дозволить запровадити не наздоганяючий, а випереджальний вектор соціально-економічного розвитку та сприятиме вирішенню проблем функціонування національної економічної системи. У цьому особливо актуалізується феномен креативного класу як суб'єкту впливу на економічні процеси. При цьому креативність поширюється і на сферу культури та соціальних технологій. Відтак зміст поняття «креативність» не обмежується технічними розробками чи новими товарами. Результатом креативного синтезу можуть бути як технічні винаходи, так і розробка теорій та осмислення проблем.

Звертаючись у контексті аналізу процесів розвитку сучасної економічної еліти до феномену «*digital nomads*», авторка констатує, що останній, за своєю суттю характерний передусім для глобальної економічної культури сьогодення і за функціональною специфікою не передбачає конкретних націєтворчих практик. Цифрові кочівники не завжди є продуктивними для розвитку економічної культури конкретного суспільства і не завжди сприяють зростанню національної економіки.

Новаторським є й підхід до осмислення перспектив реалізації альтернативної неоліберальній доктрині теорії економічного солідаризму, який дослідницею розглядається як інновативний вимір розвитку модерної економіки. Мета останньої, згідно принципів солідаризму, позиціонується не у сфері конкуренції як засобу узгодження ціни та цінності, а у вимірі встановлення впорядкованого ринку. Ідеї та принципи економічного солідаризму, за Т. Глушко, придатні для формування економічних націй як самодостатнього суб'єкта історичного процесу з власною стратегією на геополітичній «шахівниці», що передбачає чітке усвідомлення національних економічних інтересів, окреслення аксіологічного вектору реалізації соціально-економічної мети, а, відтак, й економічної ідентичності.

У п'ятому розділі дослідниця торкається важливого і досить дискусійного питання вихідних параметрів трансформації українського суспільства як економічної нації, – векторів формування ефективної економічної нації (с. 215–267). Апелюючи до теоретичних витоків економічного націоналізму і соціального досвіду реалізації відповідних стратегій провідними країнами сучасної світ-системи, Т. Глушко правомірно наголошує, що українському суспільству такий досвід не властивий, і це пов'язано зі специфікою історичної ситуації та вимушеною відсутністю відповідних світоглядних орієнтацій у країні, що перебувала у тенетах комуністичної ідеології.

Водночас тривалий етап некомпетентної економічної політики сформував перманентну соціально-економічну анемію українського суспільства, що спричинила суттєві перешкоди його продуктивному розвитку. Тому існує потреба розробки якісно нових соціально-економічних настанов аксіологічного та структурно-організаційного характеру, що дозволять здійснити трансформаційний вплив на економічний менталітет суспільства та сформувати своєрідний смисловий вектор інтернаціонально орієнтованого економічного націоналізму.

До найважливіших векторів формування ефективної економічної нації науковець відносить становлення економічної еліти як креативної соціальної страти, а також філософсько-економічну освіту як напрям підготовки нового покоління фахівців у сфері соціального управління економічними процесами. Якщо економічна еліта як відповідальний суб'єкт соціальної дії покликана ухвалювати суспільно значущі рішення та продукувати стратегії економічного зростання, то філософсько-економічна освіта – сприяти становленню якісно нового типу економічного мислення та реалізації нової поведінкової стратегії. Сучасний український соціум гостро потребує формування ефективної національної ідентичності і дослідницька гіпотеза якраз і полягає в тому, що конституювання останньої буде найбільш продуктивним саме у вимірі економічної свідомості.

Постання модерної української нації, висновує Т. Глушко, потребує відродження в українців власного продуктивного політичного, економічного, інтелектуального, культурного та духовного націоналізму. Відтак фаза громадянсько-суспільного націоналізму як самоідентифікації суспільно-державного масштабу в глобальних процесах сучасних соціумно-етнічних динамік має політикою прагматичного економічного націоналізму.

Побіжно зазначимо, що та економічна політика, яку прокламував і проводить новообраний президент США – призупинення повноцінної співпраці з МВФ і фінансування зовнішніх країн, вихід із торгових союзів, зосередження на внутрішньоамериканських питаннях та інші кроки – свідчать про закінчення ліберально-демократичної епохи, яка панувала в останні десятиліття. І перемогу Д. Трампа розглядають як перемогу американського економічного націоналізму і традиційних цінностей.

Проведений в монографії Т. Глушко аналіз дав їй підставі зробити висновок про те, що глобалізаційні тенденції на сучасному етапі розвитку їх структурно-функціональних провів спричиняють значні деструктивні наслідки. На думку дослідниці, конструктивнішим може виявитися підхід, згідно з яким основою економічної глобалізації є «не жорстке протистояння націй на конкурентній основі, що характерне сучасним глобалізаційним процесам, а їхній продуктивний симбіоз на основі ідеї економічної та екологічної солідарності» (с. 272). Отже, йдеться про формування нових смислових вимірів економічної глобалізації.

Завершуючи роздуми над книгою Т. Глушко, хочеться висловити й деякі побажання. Так, поза належною увагою, на наш погляд, залишилися релігійні

аспекти економічної теорії нації, котрі помітно впливають (і далі впливатимуть) на стратегії економічного розвитку, господарське життя, форму національної тожсамості у глобалізованому світі. Подібно тому, як модель західних розвинених економічних націй постала значною мірою на ґрунті реформаторського християнства – протестантизму, так й українська модель економічної нації не може бути зрозуміла поза її культурно-цивілізаційною основою – православ'ям з його ставленням до власності й багатства, підприємництва і держави. Задля справедливості, слід зазначити, що про це частково йдеться в монографії, щоправда більше в критичному контексті.

Відводячи важливе місце філософсько-економічній освіті як чиннику становлення суб'єктності сучасної української еліти, гадаємо, слід було змістовніше та чіткіше розкрити й механізми впровадження таких програм до структури сучасних освітніх інститутів, охарактеризувати способи забезпечення ефективності інтегративної освітньої програми, насамперед у контексті формування єдиного освітнього простору.

Утім, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку монографічного дослідження Т. Глушко, значущість одержаних результатів. Запропонована дослідницею теорія економічної нації не передбачає догматичності або остаточної завершеності, а орієнтує на діалектичне переосмислення соціально-економічних детермінант у перспективі тут-буття тієї чи іншої нації, що здатна до активного соціально-економічного самовизначення.

Без сумніву, монографія Т. Глушко приверне увагу наукових працівників, викладачів та аспірантів, всіх, хто цікавиться філософією економіки загалом та економічним націоналізмом зокрема. Вивчення міркувань автора є надзвичайно доцільним як для економістів-теоретиків, так і для представників сучасної економічної влади.

Козловець М. А., доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка (Житомир, Україна)

Дата надходження рукопису 19.01.2017 р.